

RUSYA’NIN PAVLOVSK SARAYI MÜZESİ’NDE BULUNAN VARNA KALESİ KİTABELERİ*

*Samettin BAŞOL***

*Kemal İBRAHİMZADE****

ÖZET

Günümüzde dünyanın çeşitli müzelerinde Osmanlı mirasına ait pek çok tarihî eser bulunmaktadır. Rusya’daki müzeler Osmanlı eserleri açısından oldukça zengin bir koleksiyona sahiptir. Bu ülkede Osmanlılara ait önemli eserlerin sergilendiği müzelerden biri de Pavlovsk Sarayı Müzesi’dir.

Pavlovsk Sarayı, 18. yüzyılda Rus Çarı I. Pavel tarafından Saint Petersburg yakınlarındaki Pavlovsk ilçesinde inşa edilen bir Rus İmparatorluk saray kompleksidir. Günümüzde bu yapı, Rusya’nın önde gelen saray müzelerinden biri olarak faaliyet göstermektedir.

1829 yılında Varna’dan Rusya’nın “Pavlosk Sarayı”na getirtilen 12 adet kale kitabesi, daha sonra 1872 yılında “Büyük Saray”ın içinde küçük çaplı bir “Eski Eserler Müzesi” kurulduğu sırada “Ön Oda” ya da “Türk Odası” olarak adlandırılan bölümün duvarına yerleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Ocak-Şubat 1944’te müze, büyük bir yangın geçirmiş ve kitabeler kısmen zarar görmüştür. Uzun bir süre sonra 1987 yılında adı geçen eserler restore edilerek yeniden sergilenmeye başlanmıştır.

Söz konusu eserler hakkında, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısına ait Rus kaynakları bazı bilgiler vermektedir. Fakat bu bilgiler kitabelerin içeriklerinden çok bunların müzeye nereden ve nasıl getirildikleri ile ilgilidir.

Günümüzde Osmanlı Devleti’nin miras bıraktığı vakıf eserler ile askerî yapılar hakkında bilimsel çalışmalar sürmekte ve bu doğrultuda yeni bilgiler, bulgular ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı da yukarıda söz edilen kitabeleri tanıtmak, çözümlemek ve bu sayede Türk kalesi olarak bilinen Varna Kalesi ile ilgili yeni bilgilere ulaşmaktır.

* Bu çalışma, 30 Eylül-04 Ekim 2013 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi’nde sadece sözlü bildiri olarak sunulmuş, daha sonra üzerinde çalışılarak genişletilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: sametbasol@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, El-mek: kemal.ibrahimzade@gop.edu.tr

Sanatsal özelliklerinin yanı sıra tarih açısından da çok değerli birer belge niteliği taşıyan bu kitabelerin alanla ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Rus Savaşı, Varna, Osmanlı Kalesi, Pavlovsk Sarayı Müzesi, Kitabeler

VARNA CASTLE INSCRIPTIONS IN RUSSIA PAVLOVSK PALACE MUSEUM

STRUCTURED ABSTRACT

Today, there are many historical artefacts of Ottoman legacy in various museums around the world. The museums in Russia possess quite a rich collection in terms of Ottoman artefacts. One of the museums in this country exhibiting important Ottoman artefacts is Pavlovsk Palace Museum.

Pavlovsk Palace is a Russian Empire palace complex built in Pavlovsk province near Saint Petersburg by Russian Czar Pavel I in the 18th century. Today, this structure serves as one of the prominent palace museums of Russia.

12 castle inscriptions brought to Russia “Pavlovsk Palace” from Varna in 1829 was then placed on the wall of the section named “Front Room” or “Turkish Room” when a small-scale “Antiquities Museum” was set up in the “Grand Palace” in 1872.

During the Second World War, in January-February 1944, the museum went through a major fire and the inscriptions were partially damaged. After a long time, in 1987, the artefacts in question were restored and began to be exhibited again.

Russian sources belonging to the end of the 19th century and the first half of the 20th century give important information on the artefacts in question. However, this information is more about whence and how these were taken to the museum than the content of the inscriptions.

Today, the scientific studies on foundation works and military structures legated by Ottoman State are still underway and new information and findings continue to come to light in this sense. First of all, the inscriptions of the Varna Castle are introduced in this study, which touch directly upon the repairments, reinforcements and regulations performed in the city castle during 1818-1820 - the main topic of the article - and are not so well-known. The aim of this study is to introduce and analyse the abovementioned inscriptions and obtain new information on Varna Castle, known as Turkish castle. It is considered that these inscriptions constituting a very valuable document for history alongside with their artistic features will contribute to field-related researches.

The Russians occupied the regions until Edirne including the Varna city in 1828-1829 Ottoman-Russian Battles. Plundering and mandatory migrations were observed in the cities, towns and villages seized by the Russians and similar social and economic difficulties were

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

experienced. Similar incidences occurred also in Varna during the occupation years of the Russians. The Russian soldiers plundered the city and the castle and sent a part of the population to Russia. And a great part of the Turkish population fled to Istanbul.

The major destruction of the Varna Castle in battle years were also accompanied by the plundering of the Russian soldiers. Possibly, all the precious stuff was plundered in the castle. During the plundering period, some inscriptions of the castle were removed for some reason. These inscriptions were made on behalf of Sultan Mahmud II. and documented the repairment and reinforcement of different parts of the castle.

When Varna was again left to the Ottoman sovereignty with the Treaty of Edirne (September 1829) that was concluded with the Russians, the Russians sent 12 inscriptions (and possibly the other stuff they plundered), which were known to belong to the castle, to Saint Petersburg in Russia before leaving the city. The inscriptions were exhibited in a park inside the site of Pavlovsk connected to Petersburg. In 1872, they were moved to the Pavlovsk Palace. Then, they were exhibited here in a section called the Turkish Room. The inscriptions are still exhibited in the Turkish Room of the Pavlovsk Palace today.

The historical artifacts exhibited in the Turkish Room consist of inscriptions, six of which have tughras and the other six are written. The tughras in the inscriptions belong to Sultan Mahmud II (1785-1839). The Sultan's "legal" pseudonym is written on their sides. Below some tughras, the name of the master who made/wrote the tughra is written. The tughra frames are adorned with herbal motives. Frame and edge adornments are different from each other although not so much. However, the adornments and motives considerably resemble the general character of the period and the other tughra forms and adornments in other artifacts of Sultan Mahmud II. Each of these aforementioned tughras must be located in their actual places as in the Ottoman tradition; that is, on the walls of the Varna Castle, on top of each of the other six written inscriptions.

The elaborated and poetic inscriptions were rectangular-shaped and had herbal motives around. Their literary style was Talik. The scripts on the inscription were written in two columns and consisted of different number of couplets. For instance, the inscriptions numbered 152 and 153 were comprised of six verses for each, inscriptions numbered 154 and 156 of ten verses for each and the inscriptions numbered 155 and 157 of twelve verses for each. Moreover, both the date was written through the Abjad Calculation, and the building or repairment date of the digit-related structure was placed in the last couplet of the inscriptions. These dates point at the Hijri years 1233, 1234 and 1235.

The texts in the inscriptions give indicative information about the general and physical status, architectural structure of the Varna Castle and the sections which were built or repaired with the Sultan's instruction. It is realized from the inscription dates that the Varna Castle went through a profound repairment and fortification period between 1818-1829 and various additions were made. It is explained in those poems that different sections and ammunition store of the castle

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

were repaired, its walls were fortified, a new storeroom was built in the castle and the ammunition was completed together with the resolution of other deficiencies and difficulties.

The elements that belong to the Ottoman heritage were either split into pieces, or displaced after being captured for their values or destroyed. In addition to the written information, researchers, scientists and those concerned sometimes cannot access the heritage that belong to the military and cultural elements of the Ottoman Empire especially outside Turkey for similar and other reasons. The inscriptions introduced in this study constitute evidence and documentation for the Turkish-Ottoman Period like the documents in archives. Besides, these inscriptions are the concrete pieces of the military, literary and cultural Ottoman heritage. The importance of this concrete heritage related to the castle increases when the nonexistence of the Varna Castle is considered today. Therefore, the inscriptions must be researched by the researchers in a detailed way for these and similar reasons.

Key Words: Ottoman-Russian War, Varna, Ottoman Castle, Pavlovsk Palace Museum, Inscriptions

Giriş

Varna Şehri ve Kalesi Hakkında

Bulgaristan'ın sınırları içinde yer alan Varna, Karadeniz kıyısındaki başlıca liman ve ticaret şehirlerinden biridir. Şehir, Djevna (Devna) ırmağının denize döküldüğü yerde kurulmuş olup adını da bu nehrin eski adı olan Varna'dan almıştır (Gökbilgin, 1986, s.210).

Varna şehri, civarındaki bölge ve kalelerle birlikte Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı egemenliğine girdi. Öncesinde, Sultan I. Murad'ın Bulgaristan'daki askeri harekatı sürerken, Çandarlızade Ali Paşa, kuvvetleriyle Varna'yı da içine alan bölgede akınlarda ve fetihlerde bulundu. Ancak Varna, I. Bayezid devrinde bölgedeki Vidin, Niğbolu ve Silistre kalelerinin zaptından ve Bulgaristan'ın ilhakından sonra 1393 yılında, bir Türk kalesi ve şehri haline geldi (Gökbilgin, 1986, s.210).

Osmanlı ilerlemesini durdurmak ve onları Balkanlardan atmak için Macarlar öncülüğünde toplanan Haçlı kuvvetleri ile Osmanlılar arasında Varna önlerinde vuku bulan savaş (Varna Savaşı-1444)¹, 15. yüzyılın ilk yarısında şehri öne çıkaran ve önemini artıran mühim hadiselerden biri oldu. 1444'teki savaştan sonra Varna ve civarındaki yerleşimlere yörük nüfus iskan edildi (Kiel, 2012, s.525)

¹ Varna Savaşı hakkında Osmanlı vakayinameleri ile Avrupa kroniklerine dayalı özgün bir araştırma ve yayın için bkz. Colin Imber, **Varna Savaşı**, (çev. Ayda Arel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007. Ayrıca bkz. Halil İnalcık, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 52, vd; Feridun Emecen, "Varna Muharebesi", **DİA**, c. 42, İstanbul 2012, s. 527-530. Varna Savaşı hakkında yazılmış gazavâtnâmeler ve bunların değerlendirilmesi hakkında bkz. Halil İnalcık, Mevlüt Oğuz, **Gazavât-ı Sultan Murâd b. Mehmed Han: İzadi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989; Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavâtnâmeler (Varna Savaşı ile İlgili Yeni Bir Yayın Münasebetiyle)", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-** ISSN: 1308-2140, Volume 3/4, Summer 2008, [www.turkishstudies.net](http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.382), DOI Number, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.382>, s. 598-617; "Varna-II. Kosova Meydan Muharebeleri, Sultan II. Murat", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (24), Ocak 1999, s. 48-56; "Varna-II. Kosova Meydan Muharebeleri: Sultan II. Murat, (II)" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (25), Şubat 1999, s. 57-68; Şevket Rado, "Varna Meydan Muharebesi", **Resimli Tarih Mecmuası**, (4), Nisan 1950, s. 121-123.

17. yüzyılın başlarından itibaren, yoğun olarak da asrın ortalarında Varna ve çevresi, Kazak saldırılarına uğradı ve şehir tahrip edilip yağmalandı². Sonrasında civardaki kalelerle birlikte Varna Kalesi de tamir edilip güçlendirildi³.

18. yüzyılın ikinci yarısında şehri etkileyen diğer bir askeri-siyasi olay da 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ydı. Savaşın sona ermesinden sonra şehrin nüfusu hızlı bir artış gösterdi (Kiel, 2012, s.525). Bu savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın en önemli maddelerinde biri "Rusya'nın ilk defa Osmanlı Devleti sınırları içinde konsolosluk hakkını elde etmesiydi (Köse, 2006, s.155). Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından kısa zaman sonra Osmanlı Devleti'nin başta Balkanlar bölgesi olmak üzere hemen her tarafında konsolosluklar açtı. Açılan konsoloslukların önemli bir bölümü, Rus tüccarlarının ticaret işlerini düzenlemenin yanında halkı Osmanlı yönetimine kışkırtmak gibi görev dışı faaliyetler yürüttü (Köse, 2006, s.166).

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sorunlu meselelere bir de Varna'da konsolosluk açma isteği eklendi. Rusya, yaptığı müracaatla Varna'da konsolosluk açmak istedi. Varna, Karadeniz kıyısında stratejik önemi olan bir liman kentiydi. Buraya yerleşecek olan konsolos, Balkanların tamamında kısa zamanda reayayı isyana teşvik edebilirdi. Osmanlı Devleti'ne göre Varna ve etrafı Hristiyan reaya ile meskûn olup Balkanların önemli bir yeriydi. Rusya ile savaş ihtimalinin olduğu bu sıralarda sefere çıkacak Osmanlı ordusunun askerî sevkıyat yapacağı iki önemli güzergâhtan biriydi. Rusya Varna'ya konsolosluk açmakla şu amaçları güdüyordu (Köse, 2006, s.167).

1 – Reayanın askeri gücünden yararlanmak.

2 – Bölgeden Rusya'ya göçe tabi tutacağı reayanın iş gücünden istifade etmek. Böylece boş alanların dışarıdan gelecek yeni iş gücüyle işlenmesiyle Rus ekonomisine katkıda bulunmak ve Osmanlı Devleti'ne iktisaden darbe vurmak.

3 – Savaş durumunda isyana teşvik edeceği reaya ile Osmanlı ordusuna engeller çıkartmak. İsyan edecek reayanın yardımıyla boğaza kadar olan Osmanlı topraklarını ele geçirmek.

Osmanlı Devleti Rusya'nın Varna'da konsolosluk açma teklifini kabul etmedi ve diğer sorunlarla birlikte bu mesele, Osmanlı Devleti'ni Rusya ile yeni bir savaşa sürükledi. Osmanlılar 1787 yılında Rusya'ya savaş ilan etti (Köse, 2006, s.167-168).

19. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Varna, Rusların saldırısına uğradı. Ancak Varna'daki Rus birlikleri, Osmanlı deniz kuvvetlerinin sıkıştırması ve Şumnu'da şiddetli bir savunma ile karşılaşmaları yüzünden geri çekilmek zorunda kalmıştı (Efe, 2006, s.147).

Varna, 1828-1829 yıllarında yeniden Osmanlı-Rus Savaşları'nın⁴ yaşandığı bir mahal oldu. Tuna nehrini geçip güneye ilerleyen Rus ordusu, şehri muhasara etti. Varna Muhafızı Serezli Yusuf

² Evliya Çelebi, Varna ve civarına yapılan Kazak saldırılarını Seyahatname'de uzun ve detaylı bir biçimde anlatır. Bölgenin Kazak saldırılarından arındırılmasını Melek Ahmed Paşa [ö. 1662]'ya bağlar. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Kitap**, (Hzl. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 48-49. Fikret Sarıcaoğlu, Melek Ahmed Paşanın 1656 yılı Temmuz'unda Niğbolu Livası'yla birlikte Özi Eyaleti'ne tayin edildiğini, 1657 yılı Mayıs ayında da Leh Seferi için Silistre'den hareket ettiğini bildirir. Kendisi, Kırım Hanı'yla birlikte çarpışmalara katıldığı sırada Kethüdası Yusuf Ağa'nın Özi Kalesi'ni Kazaklardan kurtardığını belirtir. Ancak Melek Ahmed Paşanın doğrudan Varna ve bölgesini Kazaklara karşı savunduğundan söz etmez. Adı geçen müellif, "Melek Ahmed Paşa", **DİA**, c. 29, İstanbul, 2004, s. 43.

³ Evliya Çelebi'ye göre Padişah, Varna ve bölgesindeki Kazak saldırılarını püskürtün ve 36 parça saykayı da ele geçiren Melek Ahmed Paşaya bir Hatt-ı Hümayun göndermiş, bu emirnamesinde Varna, Karahırman, Tolca, Akkırman, Kili, Özü, Hasan Paşa ve Kılburun kalelerini tamir ettirmesini emreylemişti. Padişahın bu fermanı üzerine Paşa da ilk önce Varna Kalesi'nin tamir ve termiminden işe başlamış, evvela kale çevresine hendek kazdırıp hendeğin içi suyla doldurulmuştu. Bundan sonra kaleye köprüyle geçilir olmuştu. Sonra da kalenin diğer bölümlerinin tamiri gerçekleştirildiği gibi cephanesinin eksikleri de tamamlanmıştı. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi, V. Kitap**, s. 49.

Paşa, elindeki halk ve askerlerle kalenin savunulamayacağını düşünerek 5000 kişilik bir yardım kuvveti istedi. Bu arada dönemin sadrazamı Selim Mehmed Paşaya, Varna'nın denizden ve karadan kuşatıldığı, kalenin tehlikede ve halkın sıkıntıda olduğu haberleri ulaştı. Osmanlı yönetimi, şehre yeni askerî birlikler sevk etti, ancak Ruslar bu kuvvetleri yolda karşıladı ve hücum etti. Şehre yeterli askerî yardımın ulaştırılamaması, kadın ve çocukların kurtarılabilmesi gibi gerekçelerle şehir, vire ile Ruslara verildi (13 Ekim 1828). Ancak yaklaşık bir yıl sonra Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması ile Varna, tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakıldı (14 Eylül 1829)⁵. İşte Ruslar, Varna'yı ellerinde tuttukları bu kısa süre zarfında şehri ve kaleyi yağmalamışlar⁶, bu yazının devamında açıklandığı üzere içlerinde Varna Kalesi kitabeleri de olan ganimetlerin bir bölümünü Petersburg'a götürmüşlerdi.

Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında Varna'yı ziyaret etmiş, seyahatnamesinde şehir ve kale hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Seyahatname'ye göre kale hakkındaki bilgiler şöyledir: Kale, Karadeniz kenarında dört köşe şeklinde bir binadır. Çevresi 3000 adımdır. Bir tarafı kara ile diğer üç tarafı içi su dolu hendeklerle çevrilidir. Kalenin batı tarafında şehre açılan demir kapısı bulunur. Şehre ulaşım ve geçiş için bu kapı önünde bir köprü yer alır. Dört köşesinde sağlam kuleleri, kale duvarlarında ve tüm burçlarda mazgal delikleri mevcuttur. Kaleye, limana nâzır dövücü toplar yerleştirilmiştir. Kale içinde muhtafız evleri, zahire ambarları ve bir cami vardır. Ayrıca kalenin cephanesi ve topları da çoktur⁷.

Evliya Çelebi, şehrin belli başlı vazifelilerini de zikrederek bunlar arasında kadı, gümrük emini, kale dizdarı, yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri, cebeci odabaşısı, muhtesip ağası ve şehir subaşısını sayar⁸.

1786'da Fransız mühendisi Brognard, Varna Kalesi'nin istihkamlarıyla ilgili ayrıntılı bir plan çizmiştir. Onun verdiği bilgilere göre on üç kulesi bulunan Bizans kalesi hala ayakta idi ve hizmet vermekteydi. Bununla birlikte kalenin deniz tarafı, Provadya nehri üzerindeki köprüyü koruyan bölümü, tahkim edilmiş üç tabya ve on iki topa sahip bir mevzi ile güçlendirilmişti (Kiel, 2012, s.525).

Maximillian Thielen, 1828 yılında Varna'yı Silistre Sancağı'na bağlı, Karadeniz kıyısında bir şehir diye tasvir etmiş ve sağlam duvarlarla çevrili, büyük kuleleri olan eski bir kalesi bulunduğunu belirtmiştir (Kiel, 2012, s.526).

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, 1830-1834 yılları arasında, Varna'da yıkılan askerî istihkamlar ve surlar Sultan II. Mahmud'un emriyle tekrar yapıldı. Yeni surlar modern biçimde ve Batı yapım tekniğine göre inşa edildi. Bu surlara üç sağlam kule eklendi. Kalenin içerisine büyük barakalar ve dükkanlar inşa edildi. İhtiyaç durumunda askerleri barındırmak için geniş bir alan bırakıldı. Varna'nın merkezî meydanında Sultan II. Mahmud büyük bir çeşme

⁴ 1828-1829 tarihli Osmanlı-Rus Savaşlarına dair bir dizi çalışma yayımlanmıştır. Savaşın Osmanlı Devleti üzerindeki askerî, sosyal ve ekonomik etkilerini inceleyen detaylı bir araştırma için bkz. Tuğrul Özcan, **Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.

⁵ M. Tayyib Gökbilgin, a.g. md. s. 213. Savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması hakkında detaylı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi**, cilt IX, Sayı 1-2, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951, s. 111-151; Ahmet Akmaz, **Osmanlı-Rus İlişkileri İçinde 1829 Edirne Antlaşması**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2000; Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", **Türkler**, cilt XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 703-721.

⁶ Ufuk Gülsoy, Varna Kalesi'nin teslim olmasından sonra kaleye giren Rus kuvvetlerinin içeride bulunan Kapudan Paşa ve mahiyeti ile birlikte mühimmat ve diğer malzemeleri de ele geçirdiğini, hatta muhasara öncesi kaleye sığınmış olan Müslüman ahalinin de Rusların eline esir düştüğünü bildirmiştir. "1828 Yılında İstanbul'a Getirilen Varna'lı Muhacirler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VII, İzmir, 1992, s. 249.

⁷ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi, V. Kitap**, s. 49.

⁸ **A.g.e.**, s. 50.

yaptırdı. Bu çeşmenin kırk altı mısralık kitabesi metninde II. Mahmud'un şehirdeki inşa faaliyetleri de anlatılır. Kitabeye göre şehirde kapılar, hendek, tabya, altı ambar ve iki depo, bir cami ile bir çeşme yapıldığı belirtilir. Ana kapıda ve yeni binalarda yer alan kitabelerde mimarî/askerî yapıların tamamlanma tarihi H.1250 (M.1834) olarak kayıtlıdır (Kiel, 2012).

Sultan II. Mahmud, 1837 yılında Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Tırnova, Kızanlık ve Zağra-i Atık merkezlerini kapsayacak otuz dokuz günlük bir Rumeli Gezisi'ne çıkmıştır. Bu seyahatin ilk durağı Varna olmuş ve burada üç gün kalmıştır. Maiyetiyle birlikte şehre geldiği gün biraz dinlendikten sonra Varna bina emininin inşa ettirdiği kışla, hastahane ve demirhaneye giderek incelemelerde bulunmuş, özellikle kalenin ihtiyaçlarıyla ilgilenmiştir. Ertesi günü Teşrifîyye adıyla tesis ettirdiği mabede giderek namaz kılmış, ardından yeni inşa edilen ve 200.000 İstanbul keyli hububatı alabilecek büyüklükteki ambarı, sahilde yapılan yeni kaleyi, tabyayı, hendeği ve palankaları dolaşmış, yeni yapılacak istihkamlara dair emirler vermiş, tahsisatlar ayırmıştır. Mevcut barut mahzenlerinin bulundukları yer rutubetli olduğundan daha münasip yere başka baruthaneler yapılmasını emretmiştir⁹. Kale ile şehirde padişahın gezip gördüğü yeni veya yenilenen bölümler ve birimler, yukarıdaki paragrafta zikredilen ve 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası padişahın emriyle yaptırılan bölümler olmalıdır.

Kiel'in verdiği bilgilere göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası şehir, önce Rusların, Ayestefanos Antlaşması ile de Bulgar Devleti'nin elinde kaldı. Ortaya çıkan yeni durum üzerine Müslümanların büyük çoğunluğu şehri terk etti. Varna, fakir Bulgar göçmenlerle doldu. Sözü geçen hadiseden sonra Varna'nın güçlü istihkamları, arkasında hiç bir iz bırakılmadan yerle bir edildi. 1834 yılından kalma Osmanlı kitabelerinin pek çoğu Varna Tarih Müzesi'ne konuldu¹⁰.

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen kitabeler dışında, makalenin ana konusunu teşkil eden 1818-1820 yıllarında doğrudan şehir kalesinde yapılan onarım, ikmal ve düzenlemeleri içeren ve pek bilinmeyen Varna Kalesi kitabeleri tanıtılmaktadır.

1-Varna Kalesi Kitabeleri Hakkında

1.1-Kitabelerin Rusya'daki Pavlovsk Sarayı Müzesi'ne Getirilişi

Rusya'nın Sankt Petersburg şehrinde Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamında arşiv, müze ve kütüphanelerde çeşitli incelemelerde bulunulmuştur. Çalışma sırasında bazı kaynaklarda, Osmanlı Kalesi olan Varna Kalesi kitabelerinin Türk-Rus Savaşı (1827-1828/1829)¹¹ sırasında Ruslar tarafından ganimet olarak kaleden sökülüp Sankt Petersburg'a getirildiği bilgisine ulaşılmıştır. Daha sonra söz konusu kitabelerin Rusya'nın Sankt Petersburg şehrinin Pavlovsk ilçesindeki Pavlovsk Sarayı Müzesi'nde bulunduğu tespit edilmiştir. 2006 yılında müzeyle başlatılan resmi

⁹ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, (içinde), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, s. 370-372. II. Mahmud'un bu gezileri hem halkla buluşma, hem de askerî teftiş niteliği taşıyordu. Sultan, yapmış olduğu memleket gezilerinde gittiği yerin cami, tekke gibi kutsal yerleri başta olmak üzere kışla, palanka, tabya, tophane, baruthane, mühimmat ambarı gibi askerî mahallerini ziyaret etmiş; ayrıca tersanelerde, tersane depolarında, gemilerde incelemelerde bulunmuş; halkın ihtiyaçları için de hastahane, hamam, köprü, mektep ve zahire ambarlarıyla ilgilenmiştir. Aynı yazar, **a.g.m.**, s. -370, 378. Sultan II. Mahmud'un Varna Şehrini ziyareti hakkında detaylı ve geniş bilgi için bkz. Helmuth Von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

¹⁰ Michael Kiel, aynı yer. Hüseyin Memişoğlu, Vidin, Niğbolu, Varna, Şumnu ve diğer Bulgaristan şehirlerindeki kalelerin duvarlarında kitabeler bulunduğunu, bu kitabelerin birçoğunun Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz zamanından kaldığını belirtir. Padişah III. Ahmed ve Sultan II. Mahmud dönemine ait olan kitabelerin bir bölümünün Vidin ve Niğbolu kalelerinde saklandığını zikreder. Ayrıca Niğbolu Kalesi'ne ait kitabelerden bir kısmının da Bulgaristan'daki çeşitli müzelerde olduğuna işaret eder. "Bulgaristan'da Türk Kültür ve Sanat Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı. 23, Ankara, 1994, s. 314

¹¹ Sözü geçen savaş, 1828-1829 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'dır.

yazışmalar sonucunda ilgili müze görevlilerinden Varna Kalesi kitabeleri hakkında yazılı ve görsel bilgiler alınmıştır¹². Aynı zamanda müzede de kitabelerle ilgili incelemeler yapılmıştır.

Edinilen bilgilere göre 1829 yılında, Pavlovsk'a getirilmiş 12 adet kale kitabesi, günümüzde Büyük Saray'ın Perednaya (Ön Oda) ya da Türk Odası'nın duvarında sergilenmektedir. Bu kitabeler Büyük Saray'daki bugünkü yerini almadan önce, bazı tarihi süreçlerden geçmiştir. Örneğin L. Sefani'nin, 1872 tarihinde Sankt Petersburg'da yayımlanan, "*Pavlovsk'daki Eski Sanat Eserleri Koleksiyonu*" adlı eserine göre, Varna Kalesi'nden getirilen kitabeler önce 1872'de Pavlovsk Sarayı'nın bir bölümünde kurulan küçük çaplı bir "Eski Eserler Müzesi" nin oda duvarlarına monte edilmiştir¹³.

Söz konusu kitabelerle ilgili bilgiler M. İ. Semevskiy'nin, "*Pavlovsk 1777-1877 Tarihi Derleme ve Tanım*" adlı eserinde de yer almıştır¹⁴. Kitapta bir kitabe metninin Rusçaya tercüme edildiği belirtilmiştir. Rus tarihçi bu bilgiyi, Mirza Kazım Bey'in *İmparatorluk Bilimler Akademisi Bilimsel Raporları/Notları* adlı kitapta bir makalesinden¹⁵ almıştır.

Ayrıca kitabelerin Pavlovsk'da bulunduğu sırada, N.İ. Gromova, bu eserlerin tarihî sürecini "*1947 Yılına Ait Türk Odası Restorasyonu Hakkında Bilimsel Açıklama*" adlı çalışmasında¹⁶ anlatmıştır. Bahsi geçen yazar, birkaç arşiv belgesi metnine dayanarak, kitabelerin Pavlovsk'a 1829 yılı Eylül ayında getirildiğini¹⁷, ilk başta Pavlovsk Parkı'nın "Volter" Pavilyonu'nda (odasında) sergilendiğini, daha sonra ise Ekim 1872'de Saraya taşınarak "Ön Oda" veya "Türk Odası" duvarlarına yerleştirildiğini bildirmiştir¹⁸.

İkinci Dünya Savaşı sırasında 1944 yılında kitabelerin de içinde yer aldığı Saray-Müze büyük bir yangın geçirmiş ve eserler kısmen tahrip olmuştur¹⁹. Zarar gören Varna Kalesi kitabeleri,

¹² İlgili müze yetkilileri, tarafımıza 21.03.2006 tarih ve 160 sayılı resmî bir yazıyla müzelerinde bulunan Türk kitabeleri hakkında yazılı bilgi ile beraber beş adet görsel malzeme göndermişlerdir.

¹³ Л. Стефани, «Собрание древних памятников искусство в Павловске» Санкт-Петербург, 1878 г. [L. Sefani, *Pavlovsk'daki Eski Sanat Eserleri Koleksiyonu*, Sankt Petersburg, 1872.]

¹⁴ М. И. Семевский Павловск, «Очерк истории и описание 1777-1877» Санкт-Петербург, 1997, стр 383-384. [M.İ. Semevskiy, *Pavlovsk 1777-1877 Tarihi Derleme ve Tanım*, Sankt Petersburg, 1997, s. 383-384. (1877 yılında yayınlanan kitabın yeni baskısı)]

¹⁵ Мирза Казымбек, «Ученные Записки Императорской Академии наук» Санкт-Петербург, 1855, том 3. Вып. 5, стр. 617-635. [Mirza Kazım Bey, *İmparatorluk Bilimler Akademisi Bilimsel Raporları/Notları*, Sankt Petersburg, 1855, cilt III, S. 5, s. 617-635.]

¹⁶ Н. И. Громова «Научное описание к реставрации турецкой комнаты 1947 г.(рукопись) научный архив» ГМЗ Павловск. Инв. No: 1910. [N.İ. Gromova, *1947 Yılına Ait Türk Odası Restorasyonu Hakkında Bilimsel Açıklama*, GMZ Pavlovsk, Envanter No: 1910.]

¹⁷ Eserlerin Pavlovsk'a getiriliş tarihi Eylül 1829 olarak gösterilmiştir. Bu tarih, 1827-1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829) tarihi ile de uygun düşmektedir. Zira Ruslar, Varna şehrini Edirne Antlaşması'na kadar ellerinde tutmuşlar, bu tarihten sonra antlaşma koşulları gereğince kenti tekrar Osmanlılara geri vermişlerdir. Anlaşılan odur ki Rus ordusu komutanları, antlaşmanın hemen öncesinde veya akabinde, şehirden, kaleden ve bölgeden yağmaladıkları birçok ganimeti, Rusya'ya göndermişlerdir. Kitabelerin Pavlovsk'ta Eylül 1829 tarihinde görüldüğüne bakılırsa buraya gelişle ilgili iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Birincisi, söz konusu kitabeler, henüz Edirne Antlaşması imzalanmadan Rusya'ya doğru yola çıkarılmış ve Eylül 1829'da Pavlovsk'a ulaşmış olmalıdır. İkinci görüşe göre Ruslar, Edirne Antlaşması imzalanır imzalanmaz, ellerindeki ganimetleri ve bu arada da Varna Kalesi kitabeleri'ni gemiyle Rusya'ya göndermiş olabilirler. Zira gemiyle kısa süren bir yolculuktan sonra ganimet ve kitabelerin Eylül ayı sona ermeden Rusya'ya ulaşmış olduğu düşünülebilir.

¹⁸ N.İ. Gromova, *a.g.e.*

¹⁹ İkinci Dünya Savaşı sırasında Sankt Petersburg ve civarı hava bombardımanına tutulmuş, bu bombardıman sırasında Petersburg ve Pavlovsk'ta hemen bütün yapı ve müzeler zarar görmüştür. Kitabelerin yer aldığı Pavlovsk'daki Saray-Müze'ye de bir bomba isabet etmesi sonucu müzede yangın çıkmıştır. Bu yangında, müze duvarlarında yapışık olarak sergilenen Varna Kalesi kitabeleri de büyük zarar görmüştür. Esasen bazı kitabelerin bozulmasının ve bir kısım bölümlerinin okunamamasının temel sebebi bu bombalama ve yangın olmuştur. Kaynak için bkz. yukarıda 24 numaralı dipnot. Yazışma yürüttüğümüz Pavlovsk Müzesi yetkilileri, arşivlerinden, 1944'teki bombalama ve yangın sonrasında

müzenin restorasyon uzmanları tarafından ancak 1987 yılında onarılmıştır. Kitabeler, halen Pavlovsk Müzesi Kataloğu Envanterinde, numara P-146 ile P-157 arasında kayıtlı bulunmaktadır. Günümüzde kitabeler, yukarıda bahsi geçen Pavlovsk Müzesi Türk Odası'nın duvarlarında sergilenmektedir ve müze ziyaretçilerine açıktır²⁰.

1.2-Kitabelerin Tanıtımı ve Sanatsal Özellikleri

Türk Odası'nda sergilenen eserler, altısı tuğralı ve altısı da yazılı kitabeden oluşmaktadır. Kitabelerdeki tuğralar, Sultan II. Mahmud (1785-1839)'a aittir. Kenarlarında Sultanın “*adli*” mahlası yazılıdır. Bazı tuğraların altında tuğrayı yapan/yazan ustanın adı yazılıdır. Tuğra çerçeveleri, bitkisel motiflerle süslüdür. Çerçeve ve kenar süslemeleri az da olsa birbirinden farklıdır. Ancak çerçevelerdeki süs ve motifler, dönemin genel karakterine ve Sultan II. Mahmud'un başka eserlerinde yer almış diğer tuğra biçim ve süslemelerine oldukça benzerlik göstermektedir²¹. Burada sözü geçen tuğralardan her biri, Osmanlı geleneğinde olduğu gibi asıl yerinde yani Varna Kalesi duvarlarında, diğer altı adet yazılı kitabenin her birinin üst tarafında yerleşik konumda olmalıdır.

Menkuş ve manzum kitabelere gelince, bunlar dikdörtgen biçiminde olup etrafı bitkisel motiflerle süslüdür. Yazısı Talik türündedir. Kitabe üzerindeki yazılar çift sütun halinde yazılmış, değişik sayıda beyitlerden oluşmuştur. Örneğin 152 ve 153 numaralı kitabeler altışar dizeden, 154 ve 156 numaralı kitabeler onar dizeden, 155 ve 157 numaralı kitabeler on ikişer dizeden oluşmaktadır. Ayrıca kitabelerin son beytinde hem ebced hesabıyla tarih düşülmüş²², hem de rakamla ilgili yapının inşa veya onarım tarihi yazılmıştır. Bu tarihler, hicrî 1233²³, 1234²⁴ ve 1235²⁵ yıllarını göstermektedir.

1.3-Varna Kalesi Hakkında Kitabelerden Elde Edilebilecek Tarihî Bilgiler

Kitabelerdeki metinler, Varna Kalesi'nin genel ve fizikî durumu, mimarî yapısı, Sultan tarafından inşası veya onarımı yaptırılan bölümleri hakkında ipucu niteliğinde bilgiler vermektedir. Kitabe tarihlerinden, Varna Kalesi'nin 1818-1820 yılları arasında esaslı bir onarım ve tahkimat geçirdiği, buraya çeşitli eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Örnek vermek gerekirse aşağıda verilen 152 numaralı kitabenin beyitlerinde, kale surlarının güçlendirildiği, askerî mühimmatının tamamlandığı belirtilir, ayrıca kaledeki cephanelikten söz edilir. Zikredilen bu kitabe de kalenin cephane bölümünün kitabesi olmalıdır. Ancak cephaneliğin yeni mi inşa ettirildiği yoksa var olan binasının onarım mı geçirdiği kitabede çok açık değildir.

müze duvarında zarar görmüş Varna Kalesi kitabeleri fotoğraflarının fotokopisini göndermişlerdir. Bu görsellerden biri **Ek 13'**te verilmiştir.

²⁰ Bu çalışmanın oluşmasında, yazılı ve görsel kaynakların temininde ve gereken izinlerin verilmesinde emeği geçen ve yardımlarını esirgemeyen Pavlovsk Sarayı Müzesi görevlilerinden Aleksey Nikolayeviç Guzanov, Korolev Evgeniy Vladimiroviç ve Lidiya Solovyeva'ya minnettarız.

²¹ Sultan II. Mahmud'a ait örnek tuğra ve kitabeler için bkz. **Osmanlı Kitabeleri Projesi**, (Ed: Hatice Aynur, Kayoko Hayashi, Hakan Karateke), <http://www.ottomaninscriptions.com>, Doğrudan bir örnek için bkz: II.Mahmud'un Nişantaşı üzerindeki tuğrası. <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3079&hid=5241>, (erişim tarihi: 15.10.2014).

²² Ebced hesabı ile tarih düşürme hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Yakıt, **Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

²³ Hicrî 1233 tarihi, Miladî 11 Kasım 1817-30 Ekim 1818 tarihleri arasında kapsamaktadır. Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu, <http://www.ttk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 15.10.2014).

²⁴ Hicrî 1234 tarihi, Miladî 31 Ekim 1818-19 Ekim 1819 tarihleri arasında kapsamaktadır. Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu, <http://www.ttk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 15.10.2014).

²⁵ Hicrî 1235 tarihi, Miladî 20 Ekim 1819-07 Ekim 1820 tarihleri arasında kapsamaktadır. Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu, <http://www.ttk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 15.10.2014).

“Varna’nın kıldı *mühimmatı* şimdi tekmi̇l

Eyleyub takviyyet *surına* ol himmet

Sayile dâne-i bârutla izzet-i tarih

Varna’ya oldu cebbehâne bu kenz-i nusret”²⁶

Bir başka kitabenin “*Yerinde hayr idüp yapırdı nevbânâr ‘âlemsûd*” ve “*Mücedded Varna’ya an bâr inşa kıldı Hân-ı Mahmûd*” beyitlerinde Varna Kalesi’ne yeni bir ambar inşa ettirildiği bilgisi açıkça yer alır²⁷. Bahsi geçen ambar, herhalde kale görevlileri için yaptırılan erzak/zahire ambarı olmalıdır. Aslında Evliya Çelebi de 17. yüzyıl ortalarında kaleyi ziyaretinde, burada bir zarihe ambarının varlığından söz eder²⁸. Kalede yeni bir ambar inşası, ya eski ambarın harap olup iş görmediğini, ya da kaledeki asker sayısı arttığından ihtiyaca binaen yapıldığını akla getirmektedir. 155 numaralı kitabedeki ifadeler, tam okunamamakla birlikte surların sağlamlaştırıldığını, güçlendirildiğini anlatır²⁹. 156 numaralı kitabede ise Varna Kalesi’nin yeni yapılan ya da tamir ettirilen, kuvvetlendirilen kale burçlarına işaret edilir³⁰. Ayrıca kitabelerdeki değişik beyitlerde Varna Kalesi’nin mühimmatının tamamlandığını, eksikliklerinin giderildiğini anlatan kayıtlar mevcuttur³¹. Eldeki kitabelere genel ve bir bütün olarak bakıldığında, kalenin mühimmat ve diğer eksikliklerinin tamamlandığı, surlarının ve burçlarının onararak güçlendirildiği, cephane bölümünün elden geçirildiği, ayrıca kaleye yeni bir ambar inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşlarında Ruslar, Varna şehri de dahil olmak üzere Edirne’ye kadar olan bölgeleri ele geçirmişlerdi. Rusların eline geçen şehir, kasaba ve köylerde yağma ve zorunlu göçler görülmüş, benzer sosyal ve iktisadi olumsuzluklar yaşanmıştı. Rusların işgal yıllarında Varna’da da benzer hadiseler vukua gelmişti. Rus askerleri şehri ve kaleyi yağmalamışlar, nüfusun bir bölümünü Rusya’ya göndermişlerdi. Türk nüfusun bir bölümü de İstanbul’a kaçmıştı.

Savaş yıllarında Varna Kalesi büyük bir yıkım geçirdiği gibi bu tahribata Rus askerlerinin yağması da eşlik etmişti. Muhtemelen kaledeki bütün değerli eşyalar yağmalandı. Bu yağma sürecinde gerekçesi pek bilinmemekle birlikte kalenin çeşitli kitabeleri de sökülüyordu. Bu kitabeler, Sultan II. Mahmud adına yaptırılmıştı ve kalenin değişik bölümlerinin onarımını ve ikmalini belgeliyordu.

Ruslarla imzalanan Edirne Antlaşması (Eylül 1829) gereğince Varna’nın tekrar Osmanlı egemenliğine bırakılması söz konusu olunca Ruslar, şehirden ayrılmadan kaleye ait bilinen 12 kitabeyi (ve muhtemelen yağmaladıkları diğer eşyaları), Rusya’ya Sankt Petesburg şehrine gönderdi. Kitabeler, önce Petersburg’a bağlı Pavlovsk yerleşkesinde, bir parkın içindeki yapıda sergilendi. 1872 yılında ise Pavlovsk Sarayı’na taşındı. Buradaki Türk Odası adlı bölümde sergilenmeye başlandı. Kitabeler, günümüzde de Pavlovsk Sarayı Müzesi Türk Odası bölümünde sergilenmeye devam etmektedir.

²⁶ Bkz. 152 nolu kitabe.

²⁷ Bkz. 153 nolu kitabe.

²⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, V. Kitap, s. 49.

²⁹ Bkz. 155 nolu kitabe: “*Ahalinin kal’asına bu sûrı eyledi ma’mûr*”

³⁰ Bkz. 156 nolu kitabe: “*Burc-ı Varna Burc-ı Varna oldu felek düşmana*”, ayrıca “*Âsumân turdukca tursun ol meh burc-ı hem*” beyitleri.

³¹ Bkz. 152 nolu kitabe: “*Varna’nın kıldı mühimmatı şimdi tekmi̇l*”. Başka bir anlatım için bkz. 153 nolu kitabe:

“*Mükemmel kıldı esbâb-ı cihâd ol şeye gâzi*
Bu nevbânâr-ı metine her ne lâzımsa idüb mevcûd”.

Kitabelerden altısı, II. Mahmud'un tuğrasını taşımakta, altısı da padişahın kalede yaptırdığı onarım faaliyetlerini anlatan manzum bölümleri içermektedir. Bu manzumelerde, kalenin çeşitli bölümlerinin, surlarının, cephaneliğinin onarıldığı, yeni bir ambar inşa edildiği, diğer eksik ve gedikleri ile mühimmatının tamamlandığı açıklanmaktadır.

Osmanlı mirasına ait bazı öğeler ya parçalanmış, ya taşıdığı değer için ganimet olarak alınıp yer değiştirmiş, ya da yok edilmiştir. Bu yazıda tanıtılmaya çalışılan kitabeler, arşivlerdeki belgeler gibi Türk-Osmanlı dönemine ait kanıt ve belge niteliği taşımaktadırlar. Ayrıca söz konusu kitabeler, Osmanlı'nın askerî, edebî ve kültürel mirasının somut parçalarıdır. Varna Kalesi'nin günümüzde ayakta olmadığı düşünüldüğünde kaleye ait bu somut mirasın önemi bir kat daha artmaktadır. İşte bu ve benzeri sebeplerle kitabelerin araştırmacılar tarafından her vechesiyle incelenmesi gerekmektedir.

Varna Kalesi kitabeleri, Osmanlı dönemi şehir ve kale araştırmalarında, yurt dışındaki arşiv ve müzelerin önemine bir kez daha işaret etmektedir. Zira günümüzde Osmanlı mirası olan pek çok eser, çeşitli ülkelerdeki müzelerin depolarında saklanmakta veya sergi salonlarında sergilenmektedir. Bu eserlerin tespit edilip Osmanlı araştırmalarına kazandırılması önemli bir husustur. Son söz olarak, Varna Kalesi kitabeleri örneğinde görüldüğü gibi Rusların bir dönem işgal ettiği, ele geçirdiği Osmanlı kale, şehir ve bölgelerinden daha birçok eseri kendi ülkelerine götürmüş ve bunların bir bölümünü muhafaza etmiş olabilecekleri konusuna dikkat çekmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKMAZ, Ahmet, **Osmanlı-Rus İlişkileri İçinde 1829 Edirne Antlaşması**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2000.
- BITIS, Alexander, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması". **Türkler**, cilt XII. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 703-721.
- EFE, Ayla, "Silistre Eyaletinde Osmanlı Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", **OTAM**, Sayı 19, Ankara, 2006, s. 139-175.
- EMECEN, Feridun, "Varna Muharebesi", **DİA**, Cilt 42, İstanbul 2012, s. 527-530.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Kitap**, (Hzl. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Varna", **İA.**, cilt 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.
- GROMOVA, N.İ., **1947 Yılına Ait Türk Odası Restorasyonu Hakkında Bilimsel Açıklama**, GMZ Pavlovsk, Envanter No:1910. [Н. И. Громова «Научное описание к реставрации турецкой комнаты 1947 г.(рукопись) научный архив» ГМЗ Павловск. Инв. No: 1910.]
- GÜLSOY, Ufuk, "1828 Yılında İstanbul'a Getirilen Varna'lı Muhacirler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1992, s. 243-270.
- IMBER, Colin, **Varna Savaşı**, (çev. Ayda Arel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- İNALCIK, Halil, **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- İNALCIK, Halil, Mevlüt Oğuz, **Gazavât-ı Sultan Murâd b. Mehmed Han: İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtname**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

- KIEL, Michael, Varna, **DİA**, c. 42, İstanbul 2012.
- KÖSE, Osman, “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-** ISSN: 1308-2140, Volume 1/2, Fall 2006, www.turkishstudies.net, DOI Number, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.20>, s. 153-171.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan’da Türk Kültür ve Sanat Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 23, Ankara, 1994, s. 311-319.
- MİRZA Kazım Bey, **İmparatorluk Bilimler Akademisi Bilimsel Raporları/Notları**, Cilt III, Sayı 5, Sankt Petersburg, 1855, s. 617-635. [Мирза Казымбек, «Ученные Записки Императорской Академии наук» Санкт-Петербург, 1855, том 3. Вып. 5, стр. 617-635.]
- MOLTKE, Helmuth Von, **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Osmanlı Kitabeleri Projesi**, (Ed: Hatice Aynur, Kayoko Hayashi, Hakan Karateke), <http://www.ottomaninscriptions.com>
- ÖZCAN, Abdülkadir, “II. Mahmud’un Memleket Gezileri”, **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan**, (içinde), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, s. 361-379.
- ÖZCAN, Tuğrul, **Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.
- PEHLİVAN, Gürol, “Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavât-nâmeler (Varna Savaşı ile İlgili Yeni Bir Yayın Münasebetiyle)”, **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-** ISSN: 1308-2140, Volume 3/4, Summer 2008, www.turkishstudies.net, DOI nr. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.382>, s. 598-617.
- RADO, Şevket, “Varna Meydan Muharebesi”, **Resimli Tarih Mecmuası**, (4), Nisan 1950, s. 121-123.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Melek Ahmed Paşa”, **DİA**, c. 29, 2004, s. 42-44.
- SEFANİ, L., **Pavlovsk’daki Eski Sanat Eserleri Koleksiyonu**, Sankt Petersburg, 1872. [Л. Стефани, «Собрание древних памятников искусство в Павловске» Санкт-Петербург, 1878 г.]
- SEMEVSKİY, M.İ., **Pavlovsk 1777-1877 Tarihi Derleme ve Tanım**, Sankt Petersburg, 1997. (İlk defa 1877 yılında yayınlanmıştır.), [М. И. Семевский Павловск, «Очерк истории и описание 1777-1877» Санкт-Петербург, 1997, стр 383-384.]
- TURAN, Şerafettin, “1829 Edirne Antlaşması”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi**, cilt IX, Sayı 1-2, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951, s. 111-151.
- TÜRK TARİH KURUMU, Tarih Çevirme Kılavuzu, <http://www.ttk.gov.tr/>,
- Varna (1444), İkinci Kosova (1448) Meydan Muharebeleri ve II. Murat**, (Haz. Genelkurmay Askeri Stratejik Etüd Başkanlığı), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1987.

“Varna-Kosova Meydan Muharebeleri ve Sultan II. Murad”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın**, Sayı: 24, Ocak 1999, s. 48-56.

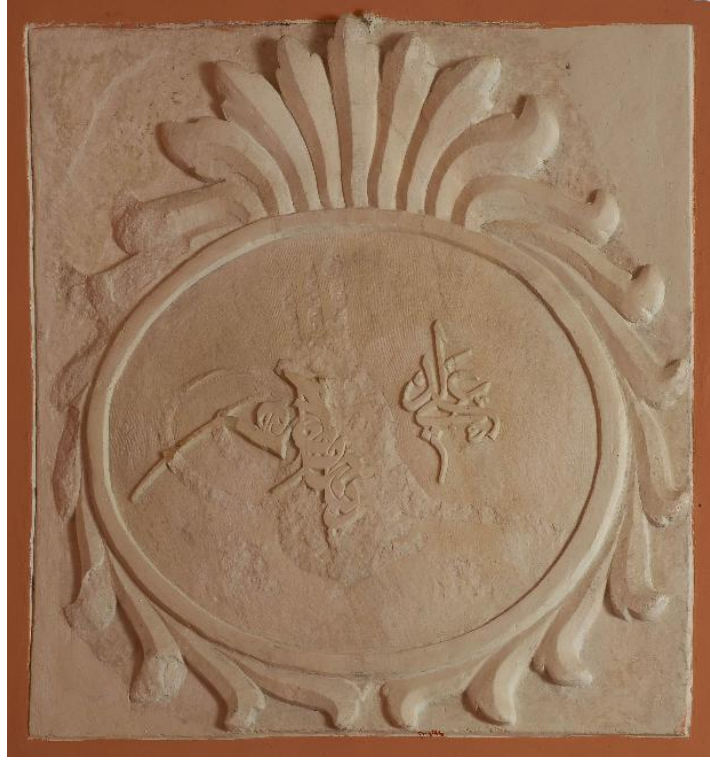
“Varna-Kosova Meydan Muharebeleri ve Sultan II. Murad, (II)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın**, Sayı: 25, Şubat 1999, s. 57-68.

YAKIT, İsmail, **Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

Ekler: Varna Kalesi Kitabeleri ve Çeviri Yazımları

Ek 1: 146 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud'un Tuğrası ve Yanında Adlî Mahlası

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima - ‘Adlî

Ek 2: 147 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud'un Tuğrası ve Yanında ‘Adlî Mahlası

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima -‘Adlî
Ketebehû Râkım [1]234

Ek 3: 148 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud’un Tuğrası ve Yanında ‘Adlî Mahlası

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima -‘Adlî

Ek 4: 149 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud’un Tuğrası ve Yanında ‘Adlî Mahlası

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima -‘Adlî
Ketebehû Râkım [1]234

Ek 5: 150 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud’un Tuğrası ve Yanında ‘Adlî Mahlası

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima -‘Adlî
Ketebehû Râkım

Ek 6: 151 Numaralı Kitabe

Açıklama: Sultan II. Mahmud’un Tuğrası ve Yanında ‘Adlî Mahlası

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Dâima -‘Adlî
Ketebehû Râkım

Ek 7: 152 Numaralı Kitabe ve Çeviri Yazımı

Hasr ve devr u zamân-ı Hazret-i Sultân Mahmûd
Pâdişâh ‘azamet gösteru dârâ şevket
Varna’nın kıldı mühimmâtı şimdi tekmîl
Eyleyub takviyyet surına ol himmet
Sâyile dâne-i bârutla ‘izzet-i târîh
Varna’ya oldu cebbehâne bu kenz-i nusret
Sene 1234

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Ek 8: 153 Numaralı Kitabe ve Çeviri Yazımı

Yerinde hayr idüb yapırdı nev anbâr 'âlemsûd
 Veliyyü'n-ni'met-i Dünya Hüdâvend-kerem-i fermûd
 Mükemmel kıldı esbâb-ı cihâd ol şeye gâzî
 Bu nev hısn-ı metine her ne lâzımsa idüb mevcûd
 Hurûf-ı dâne dârından hesâb itdim bu târihî
 Mücedded Varna'ya anbâr inşa kıldı Hân-ı Mahmûd
 Sene 1235

Ek 9: 154 Numaralı Kitabe

Not: Kitabenin yazıları son derece silik durumda olduğu için, metin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde okunamamıştır. Ancak, kitabenin altında "Sene 1232" tarihi okunabilmiştir

Ek 10: 155 Numaralı Kitabe ve Çeviri Yazımı

İki [ihsândan?] eyledi şâh-kerem-i mevfûr
 Ahâlinin kal'asına bu sûr eyledi ma'mûr
 Cihanda cenkitmiş zerm hâkânı kollayamamış
 Eger bilmezse bundan sonra bilsün düşman-ı magrûr
 O rütbe-i vüs'at üzere yaptığım/yapdı kim hâkân-ı gerde-şâh
 Düşen içre hisâr----- mahsûr
 Şâl-ı nermin ateş[-i] 'ilm[e] bâş olsa -----
 ----- bu sûr
 Kemend-i gerden a'dâsı ols[un] -----
 ----- cânından ola mehcûr
 Bu rutbe gayret itdi -----
 Hemîşe ----- Hudâ meşkûr
 Sene 1233

Ek 11: 156 Numaralı Kitabe ve Çeviri Yazımı**Turkish Studies**

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/1 Winter 2015

Hazret-i Mahmûd Hân mülkünün i'mârıdır
 Cümle dârât-ı hilâfetden mukaddem mültezem
 Kal'a yapdı her taraftan çekdi sedd a'dâsına
 Sebkidüb İskenderi ol hasr u dârâ hem
 Burc-ı Varna Burc-ı Varna oldu felek düşmana
 Dâne-i top tûfenginden gelince coşayım
 Üstüvâr olsun hisâr-ı devlet-i eflâkla
 Âsumân turdukca tursun ol meh burc-ı hem
 'İzzet-i ol hısın-ı [tenin/kanın?] söyledim târihini
 Yapdı Varna kal'asın Sultân Mahmûd-ı essîm

Sene 1233

Ek 12: 157 Numaralı Kitabe ve Çeviri Yazımı

Şehinşâh-ı megâzi-pîşe Hân-ı Mahmûd Gâzînin
 Hemân endîşesi hıfz-ı sugûrunı ve devletdir
 Kudûmünden şeref-yâb olalı evreng-i 'Osmânî
 Ne yapırsa kerametdir ne ettiyse isâbetdir
 Burûc çarha döndi mülkünün etrâfı kal'ayla
 Vücûdî âsumân-ı devletine mühr-i şevketdir
 Ne Varna âsumâna Varna surı -----
 Felek yanında ânın bir iki -----
 ----- himmet
 Anınçün 'ahdini denk eylemek ----- [va'â]dindir
 Gayret -----
 ----- [ol/evvel?] ----- 1233

Ek 13: Müze Yetkililerince Gönderilen Fotoğraf

Açıklama: Pavlovsk Sarayı Müzesi’nde Sergilenen ve Bombardımda (1944) Zarar Gören Varna Kalesi Kitabeleri’nden Birkaçı

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BAŞOL S., İBRAHİMZADE K., Rusya’nın Pavlovsk Sarayı Müzesi’nde Bulunan Varna Kalesi Kitabeleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 175-194, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7719>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

